

УДК 631.11

Бандерич В. Б.,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
м. Івано-Франківськ

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Проаналізовано сучасний стан лісогосподарських земель Карпатського макрорегіону. Розглядаються особливості використання лісогосподарських земель. Обґрунтовується потреба імплементації засад сталого розвитку в лісогосподарській сфері.

It is analyzed the current state of the forestry lands of the Carpathian macroregion. The features of exploitation of the forest lands are discussed. The necessity of the implementation of principles of the stable development in the forestry sector.

Постановка проблеми. Складна еколого-економічна ситуація, що виникла в Україні, вимагає збереження не лише лісодеревини, але й самих земель лісогосподарського призначення. Чинна екологічна політика не забезпечує належним чином покращення їх стану та охорону, низьким залишається рівень продуктивності лісових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Еколого-економічні і соціальні засади відтворення лісогосподарських земель слугують предметом дослідження багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних науковців.

Зокрема, Ерофеев Б. В. вважає, що землі лісогосподарського призначення, є одним з елементів екологічних систем лісів, що беруть участь в природному функціонуванні всієї екосистеми. Земля виступає тут в двоякому значенні: як просторовий базис, на якому росте лісова рослинність, і як засіб виробництва, що живить кореневу систему лісів ґрунтовими компонентами (вологою, корисними речовинами та ін.) [3].

Саме поняття «земля», на думку А. Третяка, включає всю екологічну систему, в якій знаходиться земельна ділянка, а саме: весь комплекс довкілля, природних умов виробництва, які визначають ріст і розвиток рослин, розмноження і виживання багаточисельних живих видів, умови сільськогосподарського та іншого використання земель. Земельні ресурси – на відміну від рослинних чи тваринних – не можна створити додатково, збільшити кількісно [8].

Досліджуючи проблеми використання та охорони земель, А. Сохнич стверджує, що раціональне використання землі – це таке використання, яке відповідає її цільовому призначенню, забезпечує високу ефективність землекористування та охорону земельних ресурсів, спрямоване на запобігання необґрунтованого вилучення земель сільськогосподарського призначення, захист від антропогенного впливу, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, збереження продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення [7].

Дослідження лісогосподарських земель науковці часто поділяють на дві складові: економічну й екологічну. Екологічна ефективність оцінюється рівнем збереження природних характеристик і стійким функціонуванням агросистем, складовою яких є земля. Економічну ефективність – максимальне виробництво продукції, яка необхідна суспільству, при найменших витратах суспільної праці і ресурсів на її одиницю [9].

Особливо значна кількість досліджень науковців стосується механізму використання лісових ресурсів, який потребує проведення заходів реформування лісового господарства з використанням позитивного вітчизняного та міжнародного досвіду, поєднанні заходів державної підтримки та впровадження ринкових механізмів у лісовому господарстві, збереженні переважно державної власності на ліси [5].

Постановка завдання. Запропонувати систему заходів збереження та відтворення ресурсного потенціалу лісогосподарських земель.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформування лісогосподарського сектора в сільському господарстві, котре супроводжувалося становленням ринкових відносин, проведенням земельної реформи, створенням нових підприємницьких організаційних структур різних форм власності не дало очікуваних позитивних результатів. Більше того, в Україні й досі не створено єдиної державної політики щодо використання та збереження земель лісового господарства, поліпшення їх екології.

Ліси та лісовкриті площі України, як відомо, виконують, переважно, екологічні функції – водоохоронні, захисні, рекреаційні і мають обмежене експлуатаційне значення. Відповідно до ст.8 Лісового кодексу усі ліси в Україні є власністю держави [11]. При цьому на особливу увагу заслуговують лісогосподарські землі області західної частини України. На відміну від інших регіонів, вони мають своєрідні властивості. Передусім це стосується кращої збереженості лісу, сприятливої екології, природно-кліматичних умов, рельєфу тощо. Відомо, що до складу земель Карпатського макрорегіону відносять лісогосподарські землі Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької областей. Більша частина земельних ділянок тут розташована в гірській частині Карпатських гір.

У лісовому господарстві земля використовується не лише для потреб генези лісодеревини, а й слугує своєрідним чинником, базисом популяції рослинного і тваринного світу. При цьому результат виробництва залежить від певних фізико-хімічних процесів, які відбуваються в ґрунті. Земля в лісогосподарській сфері слугує найважливішою продуктивною силою, без якої неможливий процес відтворення лісових культур, розвитку та існування фаунистики й флориністики.

Аналіз використання лісогосподарських земель засвідчує, що тенденції сучасного етапу розвитку суспільства призвели до необхідності впровадження новітніх підходів до використання природних ресурсів, включаючи лісові, які б поєднували вирішення екологічних, соціальних, економічних та інших важливих завдань [4].

За даними Державного агентства земельних ресурсів України, станом на 1.01.2014 р., загальна площа лісових ділянок в Україні становила 10624,4 тис. га, із них вкриті лісовою рослинністю – 9691,0 тис. га (табл. 1)[2]. При цьому за період 2013-2014 рр., в нашій країні має місце зростання площ лісгосподарських земель. Дослідження засвідчують, що такі зміни спричинені зменшенням у структурі земельного фонду України частки сільськогосподарських земель, а також із збільшенням заходів по відтворенню та розведенню лісових культур. Разом з тим наша країна належить до малолісних районів Європи. Фактична лісистість становить лише 17,6 %, при оптимальній 19-20 % [2].

Таблиця 1

Частка лісів та лісовкритих площ України станом на 1 січня 2014 р. [2]

	01.01.2013		01.01.2014	2014 до 2013 +/-
Види земельних угідь	<i>всього, тис. га</i>	<i>% від загальної площі території України</i>	<i>всього, тис. га</i>	<i>тис. га</i>
Ліси та інші лісовкриті площі	10621,4	17,6	10624,4	3,0
<i>у тому числі:</i>				
вкриті лісовою рослинністю	9689,8	16,1	9691,0	1,2
не вкриті лісовою рослинністю	218,2	0,4	217,8	-0,4
інші лісові землі	310,0	0,5	310,7	0,7
Чагарники	403,4	0,7	404,9	1,5

Як було зазначено вище, Українські Карпати є унікальним природним і соціально-економічним регіоном України, на території яких розміщена найбільш важлива частина лісів країни.

На фоні інших регіонів України, Карпатський макрорегіон є значно більш заліснений. Загальна площа земель лісового фонду досліджуваної території становить 2311,8 тис. га, більшу частину яких займають землі, вкриті лісовою рослинністю. Найбільша їх частка зосереджена у Закарпатському, Івано-Франківському та Львівському обласному управлінні лісового господарства (табл. 2) [2].

Лісистість Українських Карпат складає 41,4%. Враховуючи, що макрорегіон в абсолютній своїй більшості є гірським, в якому розвинені тенденції до ерозійних процесів, збільшення його лісистості є одним із найважливіших і відповідальних завдань охорони навколишнього середовища [2].

**Площа лісів та інших лісовкритих площ Карпатського
макрорегіону (тис. га) [2]**

Роки	2011 р.	2013 р.
Регіони		
Закарпатська	656,7	723,9
Івано-Франківська	571,0	635,4
Львівська	621,2	694,6
Чернівецька	236,7	257,9
Разом по макрорегіону	2085,6	2311,8

Відомо, що в умовах ринкових відносин змінюються засади використання лісогосподарських земель, оскільки зростає техногенне та антропогенне навантаження на ліс. Зважаючи на це, відтворення та використання лісових ресурсів в Україні має базуватися на екологічних стандартах. Система екологічних стандартів охоплює: стан лісів та інших об'єктів природи на території лісового фонду; технологічні процеси відтворення та використання лісових ресурсів [4].

Разом з тим, і тотальне використання земель аграрного сектору для розвитку лісового господарства було би великою помилкою. Не слід орієнтувати Україну на досягнення середньоєвропейського рівня лісистості території, оскільки в Україні зосередженні найпродуктивніші в світі чорноземи. У зв'язку з цим лісова політика України має бути тісно інтегрованою із земельною політикою, сприяти не лише зростанню продуктивності українських лісів, а й розвитку аграрного сектору економіки, туризму і рекреації [4].

Збільшити площу лісогосподарських земель, як зазначалось вище, можна за рахунок малородючих земель та сільськогосподарських земель, які не використовуються взагалі. Але це також потребує багато досліджень та наукових розробок в сільськогосподарській сфері.

Тому головним завданням лісівничої галузі слід вважати нарощування лісосировинного потенціалу чинного лісового фонду, заліснення непридатних для сільського виробництва земель, подальше вдосконалення агротехніки і технології створення лісових культур. Дані офіційної статистики засвідчують, що в Карпатському макрорегіоні, за період 2000-2013 рр., спостерігається позитивна динаміка площ відтворення лісів (Рис. 1)

Невід'ємною складовою раціональної організації використання лісодревини є захист лісу. Він полягає в раціональному використанні деревини. Потрібно не стільки нарощувати лісозаготівлі, скільки збільшувати глибину переробки деревини [10].

Організація еколого-економічних засад використання лісогосподарських земель значною мірою залежить від збалансованості вирубування лісодревини та площ садіння лісу. Другі, як правило, повинні випереджувати площі лісо вирубки.

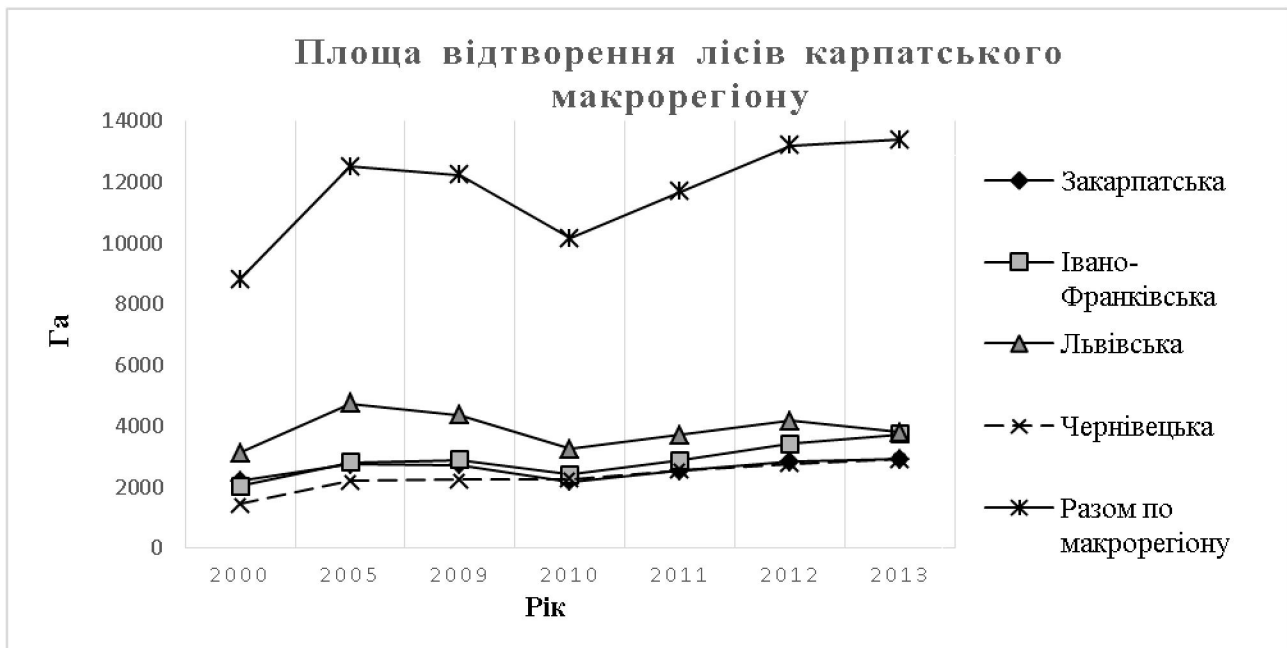

Рис. 1. Площа відтворення лісів Карпатського макрорегіону (га) [2]

Протягом останніх років, в Карпатському макрорегіоні має місце збільшення показників заготівлі деревини, у результаті чого значно збільшуються обезлісені земельні ділянки та присутній дизбаланс (Рис. 2).

Найбільш суттєві обсяги заготівлі деревини мали місце в Закарпатській та Львівській областях. Тут простежується тенденція до збільшення заготівлі деревини. Відносно стабільна ситуація у Івано-Франківській та Чернівецькій областях.

Збільшення площі рубок лісу в досліджуваному макрорегіоні, без адекватного зростання лісогосподарських земель, як правило, спричиняє порушення належного рівня їх збалансованості. Як засвідчують дані Державної служби статистики, в період 2000-2013 рр. в Карпатському макрорегіоні площі рубок лісу суттєво не збільшились (Рис. 3).

Науково-центричною основою для теоретичних та методологічних досліджень у сфері охорони, захисту, відтворення та використання лісових ресурсів в Україні можуть стати принципи екологічної економіки та сталого лісокористування. Однак на переконання окремих науковців концепція сталого лісокористування не є досконалою, адже вона не враховує умови соціального розвитку суспільства. Вона зможе стати дієвим інструментом лише у тому випадку, коли забезпечуватиме комплексне вирішення екологічних, соціальних та економічних завдань і супроводжуватиметься відповідними економічними інструментами лісової політики [1].

Чинні засади раціонального використання земельних ресурсів містять дві основні складові: економічну та екологічну. Екологічна складова раціонального використання земельних ресурсів полягає у впровадженні еколого-безпечних технологій, які б зберігали і підвищували родючість ґрунтів та забезпечували б виробництво екологічно чистої продукції. Економічна складова має мінімізувати виробничі затрати на виробництво продукції сільського

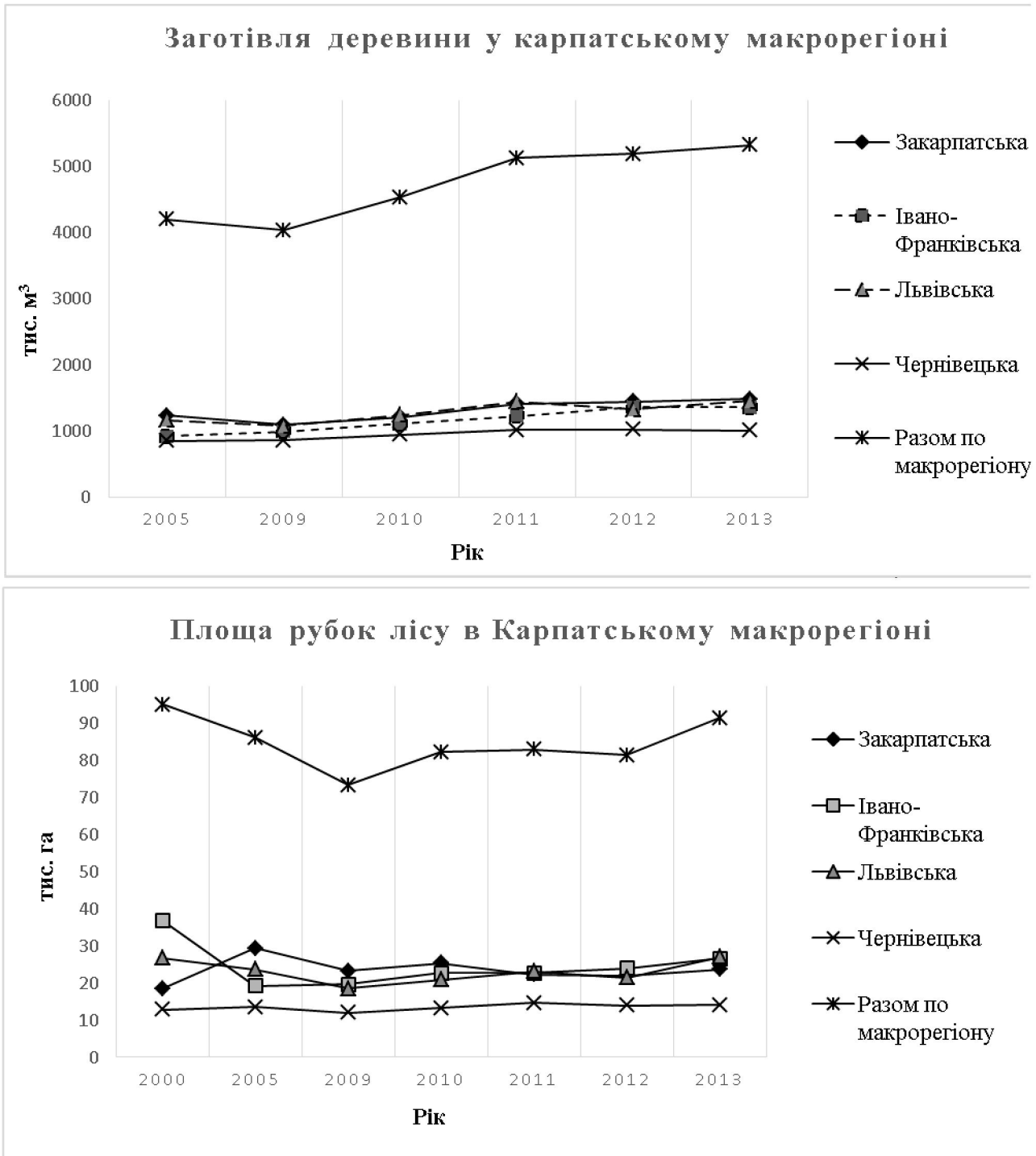

Рис. 3. Площа рубок лісу в Карпатському макрорегіоні (тис. га) [2]

господарства. Між екологічною та економічною складовими раціонального використання сільськогосподарських угідь є очевидне протиріччя. Застосування екологічно безпечних технологій, здійснення природоохоронних заходів веде до збільшення витрат, що ускладнює вирішення проблеми підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому і використання лісгосподарських угідь зокрема [6].

Лісгосподарські землі Карпатського макрорегіону, зважаючи на їх унікальність, лікувальні та оздоровчі властивості лісових ресурсів, можна

використовувати з метою створення тут загальнодержавного оздоровчого центру. Існують й інші цільові призначення лісових земель Карпатського макрорегіону. Разом з тим, судячи із чинних засад організації лісогосподарської сфери, в цілому використання лісогосподарських земель не відповідає вимогам концепції сталого розвитку. Про це переконливо засвідчує масове знищення лісових культур, самовільні рубки, які пов'язані з низьким соціально-економічним розвитком сільської місцевості. Необхідно поступово зменшувати площі вирубування лісів, збільшити їх відтворювальний потенціал, адже ліс захищає круті схили ярів, балок, гір від розмивання, рівномірно розподіляє поверхневий стік, очищає повітря, акумулює воду і має рекреаційне значення.

Також у макрорегіоні розміщено багато шкідливих підприємств і виробництв, що призводить до погіршення екології, зниження регенеративних і асимілятивних властивостей лісогосподарських земель. Потрібно запровадити моніторинг таких підприємств і заборонити функціонування тих, які ігнорують вимоги екологічних норм.

Потребує вдосконалення уся система управління природоохоронною діяльністю, включаючи лісогосподарські землі. Необхідно законодавчо чітко визначити відповідальність підприємств і населення за порушення заборони викидання неочищених вод у водойми і викидів шкідливих речовин в атмосферу, виробити систему безпечних технологій внесення мінеральних добрив, пестицидів, на науковий рівень піднести процес лісозаготівель, щоб звести до мінімуму шкідливий вплив на екологію чинних технологій вирубування лісу [10].

Висновки. Діюча система управління лісовими ресурсами Карпатського макрорегіону недосконала і потребує реформування. Означене призводить до втрати продуктивності лісогосподарських земель та спричиняє погіршення екології. Тому, щоб покращити стан лісогосподарських земель макрорегіону, необхідно запровадити постійний моніторинг шкідливих підприємств, а це слугуватиме покращенню екології цих земель, збереженню флориністики та фаунистики. Зменшення площі рубок та зменшення об'ємів заготівлі деревини, могли б сприяти покращенню відновлювальних властивостей лісодеревини. Також однією з умов покращення функціонування лісогосподарських земель Карпатського макрорегіону є зміна їх цільового призначення. Оскільки він має унікальні лікувальні й оздоровчі властивості лісових ресурсів, то його можна використовувати як оздоровчий центр загальнодержавного значення. Покращенню стану лісогосподарських земель сприятиме забезпеченню сталого розвитку і управління лісовим господарством, збільшенню площі лісів держави, задоволенню потреб суспільства в лісових ресурсах, зменшенню загрози деградації земель, зростанню інвестицій в лісову галузь.

Загалом, оцінюючи сучасний стан земельних ресурсів в цілому й лісогосподарських земель зокрема, можна стверджувати, що нинішні засади лісогосподарського землекористування здебільшого спричиняють зниження ефективності організації процесу відтворення наявних природних ресурсів, яка полягає в належному їх використанні, збереженні та поліпшенні екології. Для того, щоб ефективно використовувати та охороняти землі, необхідно спочатку

розглянути існуючі при лісогосподарському землекористуванні екологічні проблеми та відшукати оптимальні шляхи їх вирішення. Земельні ресурси виступають одним з основних складових розвитку господарського комплексу. Необхідно більше акцентувати увагу на збереженні самих лісових земель, оскільки земля є першим фактором, від якого залежить ефективність ведення лісового господарства.

Література

1. Гулик Г. С. Основні еколого-економічні передумови правового регулювання лісокористування в Україні / Г. С. Гулик // Науковий вісник НЛТУ України. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2011. – Вип. 21.13. – С. 107-112.
2. Довкілля України. Статистичний збірник / Держслужба статистики України. – К., 2014. 223 с.
3. Ерофеев Б.В. Земельное право России: учебник. 9-е изд., перераб. - М.: Юрайт-Издат, 2007.
4. Лісова політика: підручник / І. М. Синякевич, А. М. Дейнека, І. П. Соловій; за ред. д.е.н., проф. І. М. Синякевича. – К. :Знання, 2013. – 323 с.
5. Рушак М. Ліси України: управління, експлуатація, відтворення. / Економіка України. М. Рушак // Економіка України. - 2004р. №6.
6. Сапич Н.М. Проблеми ефективності раціонального використання с/г угідь в сучасних умовах / Н.М. Сапич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnu_ekon/2011_8/pdf/26.pdf
7. Сохнич А.Я. Проблеми використання і охорони земель в умовах ринкової економіки: монографія / А.Я.Сохнич. – Львів, 2002. – 252 с.
8. Хвесик М.А., Горбач Л.М. Удосконалення системи платного природокористування /М.А.Хвесик, Л.М.Горбач// Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. Наукових праць/ НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України, К., 2004. – С.27-32.
9. Чогут Г.И. Определение эколого-экономической эффективности использования сельскохозяйственных земель / Г.И. Чогут // Весник ВГУ. – Серия: экономика и управление. – 2005. – №2. – С.74–78.
10. Наукові засади раціонального природокористування та сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : http://pidruchniki.com/1298061755812/rps/naukovi_zasadi_ratsionalnogo_prirodokoristuvannya_stalogo_rozvitku – Назва з екрана.
11. Лісовий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> - Назва з екрана